

RIJEKA SAVA U POVIJESTI

BIBLIOTHECA CROATICA: SLAVONICA, SIRMIENSIA ET BARANYENSIA

Posebna izdanja

Knjiga 15

Nakladnik

Hrvatski institut za povijest — Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod

Za nakladnika

Stanko Andrić

Recenzenti

Mato Artuković, Damir Karbić

Lektura

Ivana Klinčić

Prijevod sažetaka

Mica Orban Kljajić

Grafička priprema

Durieux, Zagreb

Tisak

Tiskara Zelina d.d., Zagreb

Naklada

500 primjeraka

ISBN 978-953-6659-88-3

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Gradske i sveučilišne knjižnice u Osijeku pod brojem 140205045.

Izdavanje ove knjige novčano su pomogli:

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske

Hrvatske vode, Zagreb

Slike na koricama:

Stjepan Kovačević: *Grad Brod na Savi*, ulje na platnu, 1887.

(Muzej brodskog Posavlja, Slavonski Brod)

Zemljovid Cornelis de Jode: *Croatae et circumiacentium regionum
versus Turcam nova delineatio*, potkraj 16. st. (detalj)

RIJEKA SAVA U POVIJESTI

ZBORNİK RADOVA ZNANSTVENOG SKUPA
ODRŽANOG U SLAVONSKOM BRODU
18-19. LISTOPADA 2013.

UREDIO
Branko Ostajmer

Slavonski Brod, lipanj 2015.

Sadržaj

Predgovor	9
Program skupa	13
<i>Marija Buzov / Vesna Lalošević</i>	
Rijeka koja spaja: slika Save u duhovnoj kulturi kasnoantičkih rimskih središta	17
<i>Anita Rapan Papeša</i>	
Sava — granica kasnoavarske države: da ili ne?	43
<i>Hrovoje Gračanin</i>	
Rijeka Sava u srednjovjekovnim narativnim vrelima	55
<i>Miloš Ivanović / Boris Stojkovski</i>	
Reka Sava kao granica između Srbije i Ugarske u srednjem veku	77
<i>Hrovoje Kekez</i>	
Preskočiti rijeku: geostrateško značenje skela na rijeci Savi za knezove Baboniće krajem 13. i početkom 14. stoljeća	105
<i>Marko Jerković</i>	
Rijeka Sava i Zagrebački kaptol u razvijenoj srednjem vijeku	127
<i>Marija Karbić / Bruno Škrebilin</i>	
Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava	163
<i>Miha Kosi</i>	
Sava kot prometna povezava Kranjske in hrvaških dežel v poznem srednjem in zgodnjem novem veku (13.–18. stoletje)	181
<i>Stanko Andrić</i>	
Rijeka Sava kao protuturski bedem (do pada Bosne)	205

Elma Korić	
Kapetani rijeke Save u 16. stoljeću	237
Damir Matanović	
Sava u svakodnevnom životu krajišnika Slavonske vojne krajine	251
Hroje Petrić	
O Savi u Slavoniji i Srijemu krajem 18. stoljeća	261
Ivana Horbec / Milan Vrbanus	
Sava — poticaj i prepreka trgovini u 18. stoljeću	281
Robert Skenderović	
Sanitarni kordon na Savi i začetci javnog zdravstva u Slavoniji	313
Karolina Lukač	
Savske vodenice na području broskog Posavlja	327
Anica Bilić	
Rijeka Sava i <i>Scriptores Interamniae</i>	347
Zlata Živaković–Kerže	
Čovjek i okoliš na granici: Sava, odvodnja i život posavskog stanovništva u 18. i 19. stoljeću	383
Vlatko Čakširan	
Rijeke Sava i Kupa u gospodarskom razvoju grada Siska	401
Branko Ostajmer	
Sava kao prijetnja: tegobe stanovništva slavonske i srijemske Posavine u svjetlu rasprava u hrvatskom Saboru (1868.–1918.)	415
Aleksandar Lukić	
Srpsko–austroougarske borbe na donjoj Savi 1914. godine	451
Milan Gulić	
Rijeka Sava u jugoslovenskim planovima o proširenju mreže unutrašnjih plovnih puteva	479

Aleksandar Kadijević

Savsko priobalje u Beogradu (1918–1941) — pogled na
arhitektonsko–urbanistički razvoj505

Nikica Barić

Nezavisna Država Hrvatska i rijeka Sava525

Mladen Barać

Mostovi i rat: most između dva Broda 1991. — 1992.....557

Ivica Miškulin

»Strogo kontrolirani most« ili o plavim kacigama i nadzoru graničnog
prijelaza preko Save kod Stare Gradiške.....569

Slike sa skupa593

The Sava River in History (Contents)601

Predgovor

Prostor hrvatskih povijesnih zemalja izuzetno je bogat vodama, uključujući i tri velike i naročito značajne rijeke — Dunav, Savu i Dravu. Izniman utjecaj tih rijeka na razvoj čovjeka i društva oduvijek su bili očiti te je stoga donekle neobično da je prošlost tih rijeka prilično slabo zastupljena u hrvatskoj historiografiji. Starija historiografija, usredotočena prvenstveno na političku povijest, dugo se vremena tek sporadično i marginalno doticala drugih, naizgled manje važnih tema poput zdravstva, gospodarstva, kulturne povijesti, školstva ili svakodnevice.

Istraživanje rijekâ, njihova utjecaja i suodnosa s društvom nije novo područje u europskim historiografijama, no posljednjih je godina primjetan pojačan interes. Gotovo da nema značajnije europske rijeke čija prošlost nije sagledana u okviru monografije ili znanstvenoga zbornika. Kao jedan od primjera može biti navedena njemačka historiografija, koja je u okviru raznih radova, pa i projekata, podrobno istražila prošlost velikih rijeka poput Rajne, Dunava i Labe (o posljednjoj, Labi, bit će ujesen ove godine održan još jedan znanstveni skup pod nazivom »Die Elbe — Fluss ohne Grenzen (1815–2015)«). I u bližem hrvatskom susjedstvu može se naći više primjera ozbiljnoga rada na istraživanju velikih rijeka. U Srbiji je 1979. godine, u organizaciji Srpske akademije nauka i umetnosti, održan skup »Plovidba na Dunavu i njegovim pritokama« (četiri godine kasnije objavljen i zbornik radova pod istim naslovom), dok je u Sloveniji 2009. godine objavljen zbornik pod naslovom »Ukročena lepotica: Sava in njene zgodbe«, unutar čijih korica su sabrani radovi koji razmatraju ulogu i značenje slovenskoga dijela rijeke Save.

Značajni pomaci vidljivi su u posljednje vrijeme i u Hrvatskoj. Pojedini znanstveni časopisi, poput *Podravine* ili *Ekonomске i ekohistorije* napose su značajni u promicanju novih tema i novih pristupa, a neizostavan je također časopis *Hrvatske vode*, na čijim stranicama važno mjesto zauzimaju i povijesne teme. U okvirima hrvatske historiografije ističe se i nekolicina povjesničara i povjesničarki koji tijekom dužega niza godina sustavno proučavaju

povijest okoliša i zahvaljujući čijim su radovima umnogome obogaćene naše predodžbe o ekološkoj povijesti hrvatskih zemalja. Unatoč svemu navedenom, prilozi o prošlosti naših velikih rijeka i dalje nisu osobito brojni. Pritom je također uočljivo da je rijeka Drava stjecajem raznih okolnosti zadobila više pozornosti od rijeke Save, premda potonja zasigurno ne predstavlja manje važan istraživački problem.

Prepoznajući sve to, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod priredila je 2013. godine znanstveni skup o povijesti rijeke Save s namjerom da skup i potonji zbornik radova budu tek prvi korak većega projekta u okviru kojega će se na sustavan način pristupiti proučavanju prošlosti rijeka i drugih elemenata prirodne geografije koji su na poseban način utjecali na oblikovanje prošlosti slavonsko-srijemskoga međuriječja.

Sava se iz više razloga nametnula kao tema prvoga znanstvenog skupa i prvoga zbornika. U hrvatskom trolistu velikih rijeka Sava je najduža i općenito se smatra našom najvažnijom rijekom. Kao književna tema zastupljenija je od drugih, a ujedno je i rijeka koja povezuje zapad i istok Hrvatske. Činila je to i u vremenima kada nisu postojale željezničke i zračne veze, kada su cestovni putovi bili loši, jedva prohodni, tako da je oduvijek bila i mnogo više od važnoga gospodarskog puta.

Znanstveni skup »Rijeka Sava u povijesti« održan je 18. i 19. listopada 2013. u Slavonskom Brodu i bio je to prvi skup takve vrste u Hrvatskoj. Na dvodnevnom skupu izlagalo je 30 znanstvenika iz Hrvatske, Slovenije, Srbije te Bosne i Hercegovine, dakle iz četiri zemlje kroz koje ili uz čije granice Sava protječe. Okupljeni znanstvenici razmatrali su ulogu i značaj rijeke Save kroz cjelokupnu povijest, pokrivajući vremensko razdoblje od kasne antike do suvremenog doba, pri čemu je rijeka sagledavana ponajprije iz historiografske perspektive, ali i iz perspektive nekih drugih znanstvenih disciplina (povijest književnosti, povijest umjetnosti, arheologija, etnologija, urbanizam).

U svojim izlaganjima, odnosno u pisanim radovima ukoričenima u ovom zborniku, autori su rijeci Savi pristupili s više različitih polazišta. Razmotren je značaj rijeke kao plovnooga i trgovačkoga puta, odnosno kao golemoga, uglavnom nedovoljno iskorištenoga gospodarskoga resursa. Značajno su upotpunjene spoznaje o refleksima Save u duhovnoj kulturi te napose u književnosti, a nekoliko radova u središte je interesa postavilo rijeku kao realnu političku i simboličku ili mentalnu granicu. Veći broj radova značajno je rasvijetlio i utjecaj Save na svakodnevicu stanovništva, a naročito Save

kao granične rijeke, pri čemu je kao jedan od zanimljivijih fenomena predstavljen Sanitarni kordon (18.–19. stoljeće). Rijeka, dakako, nije predstavljala isključivo blagodat ljudima koji su živjeli uz njezine obale, nego i ozbiljnu prirodnu prijetnju koja je često ugrožavala i uništavala usjeve, stoku, pa i ljudske živote. Razmjeri te opasnosti, naročito prisutne do prve polovice 20. stoljeća, također su, kao osnovna ili sporedna tema, istraženi u nekoliko priloga u okviru ovoga zbornika. Naposljetku, Sava je u povijesti, a naročito tijekom osmanskog nadiranja te tijekom 20. stoljeća, također obilježenoga ratovima, predstavljala i iznimno važnu prirodnu barijeru u ratnim djelovanjima, pa se sasvim očekivano nekoliko autora bavilo i tom tematikom.

Među pobrojanim tematskim sklopovima, zastupljenima u ovom zborniku, teško bi bilo izdvojiti jedan za koji bi se moglo reći da je najvažniji i da je najsnažnije obilježio širi posavski prostor. Ujedno, istraživanje prošlosti rijeke Save iznimno je važno radi boljšega razumijevanja sadašnjosti i planiranja budućnosti. Povijesna znanost ne može ponuditi cjelovitu sliku i konkretne odgovore o čitavom spletu okolnosti koji još i danas povremeno rezultiraju poplavama katastrofalnih razmjera, no ne bi smjelo biti mjesta sumnji da bi inženjeri, hidrolozi i drugi stručnjaci srodnih disciplina bili bliže trajnim i uspješnim rješenjima kada bi dobro poznavali ulogu Save u prošlosti stanovništva koje nastanjuje njezine obale, a ponajprije regulacijske radnje koje su bile izvođene proteklih stoljeća. Također, Sava je kao prometni put izgubila bitku s drugim vidovima transporta, i često se stječe dojam da se oko tog poraza više ništa ne može učiniti. Rezultati historiografije i ovakvih znanstvenih skupova mogli bi možda doprinijeti i pronalaženju rješenja u jačanju prometne i gospodarske uloge rijeke Save.

U okviru radova okupljenih u ovom zborniku otvorene su neke važne teme koje dosad nisu bile predmetom sustavnoga proučavanja, dok su pojedine druge teme sagledane u svjetlu rezultata novijih istraživanja. Zbornik nudi solidan i pouzdan, premda necjelovit ni izbliza sveobuhvatan, uvid u suživot čovjeka i te rijeke kroz povijest. Ipak, izloženi rezultati i ponuđeni zaključci bitno produbljuju dosadašnju razinu spoznaja o povijesnoj ulozi i značaju rijeke Save te potvrđuju da je utjecaj te rijeke iznimno važan za razumijevanje prošlosti čitavoga područja kroz koje protječe.

Urednik